

СЕРІЯ «НЕЗАБУТНІ ПОСТАТІ ПРИДНІПРОВ'Я»

**МИХАЙЛО
НЕЧАЙ:
ЛЮДИНА ЖИВЕ
ЛЮБОВ'Ю**

Творча спадщина. Інтерв'ю.
Рецензії. Спогади

Дніпро · ЛІРА · 2019

УДК 821.161.2'06-3
Н 59

Редакційна колегія:

Оксана НЕЧАЙ, видавець
Олександр НЕЧАЙ, співавтор
Леся СТЕПОВИЧКА, упорядник

Рецензенти:

Микола СТЕПАНЕНКО, д-р філологічних наук, професор,
ректор Полтавського національного педагогічного університету
імені В. Г. Короленка.
Сергій СВІТЛЕНКО, д-р історичних наук, професор Дніпровського
національного університету імені Олеся Гончара.

Н 59 **МИХАЙЛО НЕЧАЙ: ЛЮДИНА ЖИВЕ ЛЮБОВ'Ю.** Творча спадщина. Інтерв'ю. Рецензії. Спогади. Книга пам'яті до 100-річчя Михайла Потаповича Нечая. – Упорядник, автор передмови Леся СТЕПОВИЧКА. – Дніпро: ЛІРА, 2019. – 360 с.

ISBN 978-966-981-144-8

Книга містить творчу спадщину письменника Михайла Нечая, яку склали ненадруковані за життя твори – повість «Ранкові роси» та низка новел. Також інтерв'ю з письменником, спогади про життя і творчість сучасників, членів родини. Розрахована на широке коло шанувальників літератури та науки про літературу.

УДК 821.161.2'06-3

Книгу видано коштом родини Нечай.

ISBN 978-966-981-144-8

© Михайло Нечай. Повість, новели, 2019
© Леся Степовичка. Передмова, 2019
© ЛІРА, 2019

ЗМІСТ

Леся СТЕПОВИЧКА. Михайло Нечай –
письменник козацького кореня. *Передмова* 5
Віхи життєпису М. П. Нечая 10
Бібліографія письменника М. П. Нечая 12

ЧАСТИНА ПЕРША

ТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА НЕЧАЯ. З НЕНАДРУКОВАНОГО

Ранкові роси. *Невигадана повість* 16
Луця. *Новела* 162
Наталя. *Новела* 168
Старий і дві повії. *Новела* 173
Так на так. *Новела* 181
Цвіте терен. *Новела* 185
Цей дощ надовго. *Новела* 198
Жінка в голубому. *Новела* 208
Від себе не втечеш. *Новела* 217
Перше кохання. *Новела* 226
Не родися красивою. *Новела* 235
Любові стезя. *Інтерв'ю Наталки НІКУЛІНОЇ* 242

ЧАСТИНА ДРУГА

СТАТТІ, РЕЦЕНЗІЇ ТА ВІДГУКИ НА ТВОРИ МИХАЙЛА НЕЧАЯ

Микола МИКОЛАЄНКО. Запахи степу 270
Віктор КОРЖ. Доброта 272
Валерій КОВТУНЕНКО. За законами добра 275

Володимир БУРЯК. Світіння для майбутнього	278
Олександр ЗОБЕНКО. Людина живе любов'ю	281

ЧАСТИНА ТРЕТЯ

СПОГАДИ СУЧАСНИКІВ. ПРИСВЯТИ

Костянтин ДУБ. Степові зірниці	
Михайла Нечая. Вірш	292
Наталка НІКУЛІНА. Любов і пам'ять. Некролог	296
Микола МИКОЛАЄНКО. Ми були однолітками і фронтовиками	298
Віктор КОРЖ. Я тулився до нього, як до рідного батька	301
Володимир БУРЯК (СЕЛІВАНОВ). З любові й пам'яті, що вічні	303
Сергій БУРЛАКОВ. Те, що на серце лягло. До 90-річчя М. Нечая	306
Олекса ВУСИК. Михайло, та ще й Потапович!	309
Зоя НІКОЛЬНІКОВА. Його твори – це поезія	311
Михайло ВАСИЛЕНКО. Перечитуючи прозу Михайла Нечая	313

ЧАСТИНА ЧЕТВЕРТА

СПОМИНИ РІДНИХ

Олександр НЕЧАЙ. Батько. Повість	330
Оксана НЕЧАЙ. Мій великий Дід	348
Олександр НЕЧАЙ. «Ще не вмерла...» ми співали задовго до того, як ця пісня стала Гімном України. Інтерв'ю Лесі СТЕПОВИЧКИ	351

Леся СТЕПОВИЧКА,

українська письменниця, поетеса, голова правління Дніпропетровської обласної організації Національної спілки письменників України (2002–2012), заслужений працівник культури України

МИХАЙЛО НЕЧАЙ – ПИСЬМЕННИК КОЗАЦЬКОГО КОРЕНЯ

Передмова

Ненадрукована спадщина письменника. З хвилюванням дивимося на аркуші, яких ще не торкалася людська рука, окрім автора та його найближчих людей. Перед нами повість «Ранкові роси» і низка новел відомого письменника, талановитого прозаїка, публіциста Михайла Потаповича Нечая. Його творчий доробок відомий не лише на Придніпров'ї, а в усій Україні та поза її межами. До цього вагомого доробку увійшло шість романів, добрий десяток повістей, безліч оповідань, новел і великий масив публіцистичних нарисів. Більшість цих творів можна знайти в бібліотеках міста, області і країни. А розвідки, рецензії та відгуки письменників та літературних критиків про них читач знайде у нашій книзі. Як і прозову спадщину, яка ще не була оприлюднена й досі.

Наш славний земляк зазнав на своїм віку чимало, бував у різних бувальцях, служив на Тихоокеанському флоті, воював на фронтах Другої світової, та де б його не носила доля, думками линув до рідного села Володимирівки, до Дніпра. Де ж первені цієї духовної сили, де причина міцного характеру, мужньої воїнської вдачі, літературного таланту? Звідки усе це бралось у простого хлопчини з бідної родини? Про все це читач дізнається з автобіографічної повісті «Ранні роси», яку можна було б назвати «Мое життя». Сповідальна інтонація створює особливий настрій цієї прози. Ця повість – гімн «раннім росам» юності, це – твір про «далекі спалахи» і «вечірні хорали», про те, як хлопчина вийшов «із убогої хати – в широкий світ». Про

те, як чув у рідному селі малим хлопчиною пісню, яка відлунювала йому і в зрілі роки: «Ой у полі жито копитами збито, під білою березою козаченька вбито... Ой убито, вбито і кинуте в жито, червоною китайкою личенько прикрито...».

Водночас – це відверта остання сповідь письменника і журналіста-газетяра про все, що з ним трапилося на довгій ниві життя: про зустрічі з Г. Петровським, про службу з сином Котовського, про зустрічі з письменниками Павлом Усенком, Михайлом Шолоховим, Павлом Тичиною, Максимом Рильським, Юрієм Дольд-Михайликом. Автор дуже тепло згадує про зустрічі з Олесем Гончаром, з Дмитром Бедзиком, ностальгує за справжнім письменницьким побратимством, яке дедалі з роками відходить у минуле. Гадаю, що ця повість, сповнена, звісно, і радянських реалій, не є проявом невинної сов'єтизованої свідомості, а скоріше свідчить про мудрість і щирість зрілого письменника і просто чесного чоловіка, якому немає сенсу вигадувати собі інше життя.

Цікаво аналізує Михайло Нечай творчий і життєвий шлях Олеся Гончара: «У Гончара доля склалася щасливо: після університету він вступив до аспірантури при Інституті літератури АН УРСР. У Києві його перші післявоєнні твори помітили і підтримали. Страшно подумати, що, в гіршому разі, могло статися, коли б Олесь не перебрався до столиці, бо здавна відомо, як низький рівень провінційного літературного середовища нівелює таланти, як провінція, мов болото, засмоктує і навіть іноді губить прекрасне. Хоч і сказано, що талант завжди проб'є собі дорогу, але ж якою ціною? Мабуть, у цьому разі некритичне захоплення принесе значно більше користі, ніж завдасть шкоди злісне цькування дріб'язкових заздрісників».

Одну з найкращих своїх книг Михайло Нечай назвав «Людина живе любов'ю». Цей же напис за бажанням його дружини вибито на могильній плиті. Нащадки письменника побажали, щоб і книга пам'яті про нього називалася саме так. Сентенція, винесена в заголовок нашої книги, відповідає дійсності і суті, бо серце письменника Михайла Нечая було сповнене любові до рідного села, України, її історії, до батьків, простих хліборобів, до своєї родини – дружини, дітей і онуків. З цією любов'ю він писав книги і дожив до сивин.

Михайло Нечай прийшов у Спілку письменників України наприкінці 1950-х, опинившись у когорті поетів і прозаїків-фронтовиків, таких як Федір Залата, Федір Ісаєв, Микола Карплюк, Микола Миколаєнко, Степан Чорнобривець, Семен Данилейко, Фросина Карпенко, Олексій Крилов, Тамара Леонова, Петро Біба, Ганна Камінна, Василь Сологуб.

У 1960–1966 роках М. П. Нечая обирають відповідальним секретарем обласної письменницької організації, яка тоді налічувала дев'ятнадцять осіб. Учасник війни, співробітник флотських газет, володар урядових нагород викликав довіру як у керівництва області, так і у колег, працівників пера. За роки його правління до лав Спілки письменників приходять поети й прозаїки Дмитро Демерджі, Борислав Карапиш, Ганна Світлична, Ігор Пуппо, Валентин Чемерис, Леонід Залата, Віктор Корж, Михайло Чхан, Петро Шаповал, Іван Шаповал та інші. Що це був за час? Постсталінська, трохи зігріта короткою хрущовською «відлигою» пора. Про неї письменник розповів у великому радіоінтерв'ю Наталці Нікуліній (див. у цій книзі).

Колись в Альбера Камю, який багато мандрував і жив у різних країнах, спитали: «Якої ж країни громадянином ви себе вважаєте? Де ж ваша батьківщина?» І він відповів: «Моя батьківщина – французька мова». Отак і письменник Михайло Нечай. Яким би не був час, якою б не була влада тоталітарного радянського режиму, якими б не були посади, нагороди, залишався українцем. У 1930-х таких розстрілювали, а у 1960–1980-х – на таких писали доноси. М. П. Нечай був безперечним українським патріотом, любив національну мову і культуру, хоча й це йому дорого обходилося – доносами колег до КГБ, нагінками, нелюдським напруженням нервів (див. інтерв'ю з Олександром Нечаєм). Товариші по партії і спілці, коли з ним траплялися подібні неприємності, включно зі зняттям з посади очільника письменницької організації, відсторонювалися, як від прокаженого. Коли неприємності минали, деякі колеги знову поверталися, але шанувати їх після такої зради він, звичайно, не міг. Звісно, Михайло Потапович Нечай не був ні українським підпільником, ні повстанцем, ні активним націоналістом, його статус офіційно означено на сторінках радянських енциклопедій як «український радянський письменник», він був тим, що називається, «націонал-комуністом», ретельно виконував свої «партійні обов'язки». На мій погляд, не може бути нічого проти-природнішого, ніж поєднання українства і комуністичної ідеології. Остання суперечить ментальній сутності українця, до якої належать волелюбність, індивідуалізм, любов до Бога, та багато інших чеснот. Тоталітарний режим калічив душі українців, змушуючи міняти власну карму. Страх перед режимом породжував покручів-лакиз, готових служити йому вірою-правдою. Як важко було за таких умов зберегти справжню людяність, і самому залишатися людиною. Михайло Нечай зачинявся у собі, пірнав у літературну роботу. Адже з ним залишалася, як спасення, українська мова й органічна любов до свого народу. А батьківщина – незалежна Україна – сама його знайшла, хоча й на схилі літ.

«Але чим далі, мені все частіше сниться убога батьківська хата і я в ній – малий, і мовби я й не залишав її, а з її підсліпуватого вікна заглянув у всі кінці світу, побував на всіх шести континентах. З допомогою книг і наук поводили мене Гомер і Гесіод, Евріпід і Есхіл, Платон і Аристотель усіма куточками стародавньої Греції, побував я і в стародавньому Римі Цицерона, Сенеки та Овідія, по всіх країнах Європи. І в снах моїх іноді замість Афін п'ятого віку до нашої ери бачу босоного в блаженській свиті Сократа на вулицях чи на майдані моєї Володимирівки в оточенні своїх учнів-співбесідників, схожого на моїх односельців-хліборобів, філософів і мудреців».

Михайло Нечай залишив по собі солідну творчу спадщину. Але не тільки. Він, немов кремезний український дуб, пустив паростки і заклав основи чудової літературно-мистецької династії. Його син Олександр Михайлович Нечай став письменником. Онук Михайла Потаповича – Оксана Олександрівна Нечай – дипломований філолог, журналіст, видавець, директор відомого в Україні видавництва «Ліра», ніжна й водночас залізна леді видавничої справи. Продовженням Нечая стали три її доньки-красуні, талановиті правнучки Михайла Потаповича – Марійка Нечай (1995–2013), яка писала гарні вірші і кохалася в літературі, дизайнер Олександра Нечай і танцівниця Софійка Нечай. Якщо ж придивитися ретельніше до народителя цього українського дуба, то ми побачимо глибші витoki і безсумнівну причетність до творення славної династії ще й батька. Адже батько Михайла Нечая – Потап Степанович Нечай був чоловіком неординарним. За спогадами Олександра Нечая, він багато читав, завідував у селі хатою-читальнею, «писав листи ритмічною прозою». Тобто, мав схильність до літератури, якій не судилося розвинутися. Зате його нащадки успадкували креативні гени і розвивають їх сповна у наші дні. Якщо ж заглянути ще глибше в історію, то очевидним стає козацьке походження Нечаїв. Бо Нечай – відоме і славне прізвище в історії України. Нечаї – то є шляхетний козацький український рід. В історичних хроніках серед відомих Нечаїв фігурують: Даніло Нечай (1612–1651) – український військовий діяч, полковник брацлавський. Походив з української православної шляхти власного гербу. За деякими відомостями, замолodu сліди Данила Нечая були помічені на Запорізькій Січі й навіть серед донських козаків, де він опановував військово мистецтво. З початком національно-визвольної війни брав участь у здобутті козаками Кодака, у битві під Жовтими Водами, у битві під Корсунем. Іван Нечай (рік народження невідомий – після 1673) – український шляхтич, брат Данила Нечая, зять Богдана

Хмельницького. Наказний полковник кальницький, резидент Б. Хмельницького у кримського хана (1650–1653). Юрій Нечай (? – після 1668) – український шляхтич, військовий та дипломатичний діяч періоду Хмельниччини. Брат Данила, Матвія, Івана Нечаїв. В 1656–59 роках був представником старшини козацького полку Білорусі. Своїми бойовими подвигами Нечаї прославили історію України у XVII столітті.

Історії родини Нечаїв присвячено цілий розділ повісті «Якого ми роду-племені?». Михайло Нечай пишався тим, що осавул Нечай був зі Стенькою Разіним, а Пушкін промовляв його прізвище Нечай, за яке хлопчину дражнили хлопці в рідному селі.

Сьогодні Нечаї розбрелися по всій країні, живуть на сході і на заході України. У Карпатах волхвує знаменитий мольфар Михайл Нечай, тезка й однопрізвищик героя нашої книги. Письменник Михайло Потапович Нечай, громадянин уже незалежної України, прагнув відшукати своє коріння, добитися істини: від яких же Нечаїв походить його рід? Документи, церковні та дворянські книги згоріли в пожежах століть. А часу в нього було вже мало. Істина відкрилася його синові, письменникові Олександру Нечая. А далі шукати її в глибині століть випадає його прекрасним нащадкам.

Ми подали текст повісті і новел Михайла Нечая, нариси й спогади про нього в тому вигляді, в якому їх було написано свого часу, не міняючи ані титли. Тільки так можна донести у слові повітря епохи: її кисень або чад.

Михайло Нечай – письменник, народжений майже сто років тому, безперечно, цікавий нам сьогодні. Твори письменника, якого вже двадцять років немає на світі, й сьогодні живі. Вони належать до великої літератури, в них оспівана українська доля й українська душа, драматична й прекрасна.

Липень 2016

м. Дніпро

ВІХИ ЖИТТЄПИСУ

М. П. НЕЧАЯ

8 листопада 1919 р. – народився у селі Володимирівці Межівського повіту Катеринославської губернії в родині селян-хліборобів.
1935 р. – Розпочав трудову діяльність – вчителював у рідному селі.
1935–1936 рр. – навчався в 10-му класі Межівської середньої школи.
1936–1937 рр. – працював відповідальним секретарем Межівської районної газети «Зірка».
1938–1941 р. – навчався на філологічному факультеті Дніпропетровського державного університету.
1939 р. – одруження з Ольгою Аввакумівною П'ятницею.
30 листопада 1946 р. – народження сина Олександра у Владивостоці.
1941–1945 рр. – учасник Другої світової війни.
Липень 1941 – серпень 1941 р. – рядовий у загоні підводного плавання в Балтфлоті, м. Ленінград.
Серпень 1941 – липень 1942 р. – курсант зенітно-артилерійського училища Військово-морського флоту, м. Енгельс, Саратовської області.
Липень 1942 – березень 1944 р. – командир зенітно-кулеметного взводу 2-го артполку ПВО Тихоокеанського флоту, м. Владивосток.
Березень 1944 – грудень 1944 р. – відповідальний секретар газет «На рубеже» та «Боевая вахта» ПВО Тихоокеанського флоту, м. Владивосток.
Грудень 1944 – грудень 1947 р. – викладач соціально-економічного циклу Військово-політичних курсів Тихоокеанського флоту, м. Владивосток. Демобілізувався у званні старшого лейтенанта.
1948 – 1956 рр. – заввідділом сільського господарства обласної газети «Зоря».
17 грудня 1956 р. – призначений на посаду відповідального секретаря обласної газети «Зоря».
24 грудня 1959 р. – прийнятий до Спілки письменників України (у складі СП СРСР).

24 грудня 1960 р. – обраний відповідальним секретарем Дніпропетровського обласного відділення Спілки письменників України (у складі Спілки письменників СРСР).
22 січня 1966 р. – звільнений з посади відповідального секретаря Дніпропетровського обласного відділення Спілки письменників України (у складі Спілки письменників СРСР).
1965 р. – обирався депутатом Дніпропетровської міської ради депутатів трудящих.
1995 р. – лауреат обласної премії імені Володимира Булаєнка.
Від 1966 р. – на творчій роботі.
26 травня 1969 р. – народилася онука Оксана Нечай.
1979 р. – голова правління обласної організації Товариства любителів книги.
22 лютого 1990 р. – народилася перша правнука Олександра Нечай.
2 жовтня 1995 р. – народилася друга правнука Марія Нечай.
19 січня 1995 р. – помер. Похований на Сурсько-Литовському цвинтарі у м. Дніпропетровську (нині – м. Дніпро).

УРЯДОВІ НАГОРОДИ

Нагороджений:

Орден «Знак Пошани» (1971).
 Почесною грамотою Президії Верховної Ради УРСР (1979).
 Медаллю «За трудову звитягу» (1958).
 Медаллю «За перемогу над Німеччиною у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» (Указ від 16 березня 1946 р.).
 Медаллю «За перемогу над Японією» (Указ від 16 березня 1946 р.) та іншими медалями.

БІБЛІОГРАФІЯ ПИСЬМЕННИКА МИХАЙЛА НЕЧАЯ

- Нечай М. Біля річки Степової: Нариси. Дніпропетровськ: Обл. вид-во, 1957. 146 с.
- Нечай М. Вірність: Повість. Дніпропетровськ: Обл. вид-во, 1957. 146 с.
- Нечай М. Діти землі: Роман. Дніпропетровськ: Обл. вид-во, 1960. 208 с.
- Нечай М. Людина живе любов'ю: Роман. Київ: Держлітвидав, 1961. 223 с.
- Нечай М. Небо душі твоєї: Роман. Київ: Худ. літ., 1963. 529 с.
- Нечай М. Людина живе любов'ю: Роман. Київ: Держлітвидав, 1963. 235 с.
- Нечай М. Пора чарівних снів: Повість. Київ: Молодь, 1965. 196 с.
- Нечай М. Кров на камені: Повісті. Дніпропетровськ: Промінь, 1968. 372 с.
- Нечай М. Небо душі твоєї: Роман. Київ: Дніпро, 1969. 390 с.
- Нечай М. Білі лебеді: Роман. Дніпропетровськ: Промінь, 1970. 296 с.
- Нечай М. Пора весенних снов: Повести. Москва: Сов. писатель, 1971. 389 с.
- Нечай М. Східний бастіон: Роман. Дніпропетровськ: Промінь, 1972. 358 с.
- Нечай М. Слово про майстра. Дніпропетровськ: Промінь, 1974. 80 с.
- Нечай М. Любов і пам'ять: Роман. Київ: Рад. письменник, 1977. 246 с.
- Нечай М. Східний бастіон: Роман. Київ: Дніпро, 1979. 412 с.
- Нечай М. Шумів суворого океан: Роман. Дніпропетровськ: Промінь, 1982. 367 с.
- Нечай М. Любов і пам'ять: Роман-трилогія / Авторизован. перевод с українського Ю. Саенко. Москва: Сов. писатель, 1987. 496 с.
- Нечай М. Тривожні наші дні: Роман. Київ: Рад. письменник, 1987. 295 с.
- Нечай М. Перша скрипка нашої літератури (Із невиданої книги мемуарів). *Січеслав*. 2008. № 1. С. 41–47.

ЧАСТИНА ПЕРША

ТВОРЧА СПАДЩИНА МИХАЙЛА НЕЧАЯ. З НЕНАДРУКОВАНОГО

Михайло НЕЧАЙ
РАНКОВІ РОСИ
Невигадана повість

ДАЛЕКІ СПАЛАХИ

Пречисті, як роси, перші ранки нашого життя, первісно запашні й барвисті. Благословенна пора, коли ми пожадливо і невситимо вбираємо в себе довколишню красу і щомиті в лоскітливо-радісній бентезі ждемо ще більшого чуда. Жадання краси, очікування запаморочливого дива залишиться в нас назавжди. Особливо ж це властиво дитинству і юності, коли нам здається, що у нас – безмір часу, що цей таємничий і чарівний світ, у який ми прийшли, сяятиме всіма кольорами райдуги віковично.

Але настає час, коли все частіше озирнешся назад, туди, де за громадою літ вишумовують твої неповторні голубі весни. Що шукаєш там, в осяйному краю дитинства, де твоя дорога вдалеч смутно бачилася в романтично рожевому ореолі невтомної жаги знань, діяння і визнання? Прагнеш у такий спосіб розгадати причини своїх життєвих поразок чи набратися мудрості й нової снаги? Хто знає? Однак пам'ять усе частіше, наче спалахом магнію, з п'ятми минулого вихоплює окремі картини, такі виразні й вірогідні, ніби те сталося вчора.

Пізнаєш себе, зростаєш, гартуєшся, долаючи перепони. Десь на твоєму життєвому шляху з роками приходить протверезіння, коли до кінця збагнеш, що вділений тобі вік – лише мить у порівнянні з вічністю Всесвіту. Сонце і вітер непомітно і швидко випивають ранкову росу. Проте в кожній росинці – в одній повніше, в іншій скупіше – встигає відбитися краса і велич світу.

У стародавній японській літературі одним із головних стилістичних прийомів у царині поетичної семантики були так звані залежні слова. Наприклад, якщо вживалося слово «роса», то десь поблизу повинно було стояти слово «зникнути» – через призму поетичної асоціації – «зникнути, як роса» – що означало швидкоплинність людського буття. І все ж як іноді багато встигає вмістити життя одної людини! Зокрема, прихід мого покоління провістили лютнева революція, Великий Жовтень і війна громадянська. Цьому поколінню судилося бути учасником не знаних досі соціальних і морально-психологічних перебудов, взяти на свої плечі основний тягар Великої Вітчизняної і трудних повоєнних літ. Нарешті прийшов розквіт країни та одночасно горизонт затьмарила отруйно хмара ядерного апокаліпсису.

Кожен художник прагне в міру своїх сил осмислити у своїх творах свій час і себе в ньому. Матеріалом для творів насамперед стає пережите ним самим, його близькими і знайомими. Цьому служила і така форма спілкування, як листування, з чого й виникла так звана епістолярна література. Проте часто цього здавалося замало. Тоді літератори з найдавніших часів бралися за інші жанри. Згадаймо хоча б «Листи до Луцілія» Сенеки, «Досліди» Монтеня, «Сповідь» Руссо, пізніше – багатотомні «Щоденники» Льва Толстого, братів Гонкурів, Жюльє Ренара, ще згодом – «Підбиваючи підсумки» Сомерсета Моєма й «Алмазний мій вінець» – асоціативна проза спогадів Валентина Катаєва. Я навмання назвав лише окремі твори цих жанрів, щоб підтвердити, який великий потяг і письменників, і читачів до творів мемуарних, де свідками свого часу – більш або менш об'єктивними – є самі автори, які й ведуть оповідь від першої особи. Чи слід дорікати їм, що у творах цих жанрів основною дійовою особою виступає персона самого письменника? Гадаю, що у своїй книзі-підсумку Сомерсет Моєм цілком слушно зауважував: «Я повинен писати так, ніби я – дуже поважна персона; та я і є поважна персона – для себе самого. Для себе я – найзначніша особистість на світі, хоча я і не забуваю, що, не кажучи вже про таку грандіозну концепцію, як Абсолют, але навіть просто з точки зору здорового глузду, я рівно нічого не значу. Мало що змінилося б у світі, якби я ніколи не існував. Може здатися, що я пишу так, ніби пропоную вважати деякі свої твори винятковими, насправді ж вони просто важливі для мене, оскільки мені доводиться згадувати про них у ході моїх розмислів...».

Часто можна зустріти таке визначення: письменник – це талант, напружена біографія і невтомна праця. Ренар щодо цього висловлювався простіше: «Літературу роблять воли». «Треба списувати гору паперу». Скептикам тут легко заперечити: мовляв, графомани не менше, ніж будь-який справжній талант, списують паперу. І все ж про важливість невтомної праці свідчить висловлювання одного видатного письменника, який твердив, що успіх йому на дев'яносто п'ять процентів забезпечила праця, і на п'ять процентів – талант. Не дарма ж великих художників із давніх часів називають титанами праці.

Різними шляхами приходили і приходять письменники в літературу. Пушкін народився в дворянській родині, дядько його був поетом, і малий Олександр з ранніх літ перебував в атмосфері літературних і митецьких інтересів. Батько Гоголя писав п'єси. Шевченко ж народився в кріпацькій родині і, лише наймитуючи в дяка, навчився від нього грамоти.

Тут названо великих не для того, щоби, боронь Боже, себе, своїх колег чи знайомих літераторів рівняти з ними. Цим тільки хотілося сказати, що художня творчість – справді дуже не проста, навіть таємнича.

Часто вражаєшся, який безмір часу відділяє нас від тієї пори, коли по нашій землі ходили Пушкін і Шевченко. Але іншого разу й так подумаєш: моя ж бабуся по батькові восьмирічною дівчинкою носила зав'язаний у хустину обід своїм батькам-кріпакам у далекий степ на панщину, бо народилася вона, як і мій дідусь, кріпачкою, коли ще творив і діяв великий Тарас у далекому Петербурзі. Жили великою сім'єю в селі Гаврилівці, що лежить на березі невеличкої річки Кам'янки, під дібровським лісом. Після одруження, народивши своїх перших двох дітей, вони в пошуках рятунку від голодної смерті подалися на Кавказ, як бабуся бувало, казала: «Це сталося тоді, як ми їздили на Лівію. Гадаю, що вона мала на увазі Лізгінську Лівію».

На другому році на новому поселенні у них здох один віл. А селянин без тягла не господар на своєму полі. І ось мої дідусь і бабуся, запригши свого єдиного вола, склали на воза нехитрі пожитки, і, вмотививши серед них дітей, вирушили в далеку путь назад, до Гаврилівки. По якомусь часі зліпили сяку-таку хатину у виселку Володимирівка, за тринадцять кілометрів на північ від Гаврилівки, у вибалочку, серед голого степу. І вже тут, у селі Володимирівці, народився я. Дідуся в живих не застав: злидні та праця рано позвали його в могилу.

Мій батько закінчив три класи церковно-приходської школи і мав гарний почерк. Він свого часу учив абетці мого старшого брата Івана, а потім і мене. Коли бував у доброму гуморі, стягував з віка скрині скатертину, брав у миснику грудочку крейди і кликав нас до себе. Стоячи біля скрині, якийсь час зосереджувався, потім робив рукою два-три змахи над віком і хвацько виписував якусь літеру. Йому особливо подобалися прописні. Найкращими у нього виходили А, В, Д і Ф. Учителем він був суворим, по кілька разів примушував нас виводити ту чи іншу літеру, час від часу скубучи нас за чуба або за вуха так, що у нас не висихали сльози і ми раз у раз сичали від болю. Бувало, гнівно вигукував:

– Що ти оце накарлякав? Я тобі такий вірець написав? Поглянь, мое Ф стоїть, як офіцер, що взявся за боки, а твоє на всіх чортів схоже. Їсти не дам до вечора, доки не навчишся писати, як слід. Де ви, старці чортові, взяли на мою голову, такі нетямущі?! Не навчитеся грамоті – по світу страйниками підете.

Як боляче вражали оті батькові «старці чортові» і «страйники». І як же ми кляли долю, що вродилися нетямущими!

Відколи пам'ятаю себе, я вчився писати на віковій скрині, а іноді, особливо взимку, сидючи на гарячій черені печі або на підлозі, виводячи літери і слова крейдою на почорнілому бляшаному короби, що служив мірою для зерна.

Хата наша була тісна, з одним маленьким вікном (на більше не вистачило дерева). Під припічком квоктала квочка, під полом хрюкало поросля, а по хаті, долівка якої була притрушена соломною, тинялося на незміцнілих ногах теля, що недавно народилося. За стіною, в сінях, бив копитами в дерев'яну підлогу сірий кінь і бризлав ланцюгом.

Їжа у нас була одна: картопля варена, картопля смажена або печена, на свята – борщ, а в будні – квасоляна або картопляна юшка. І як найбільші ласощі – галушки або вареники з тією ж таки картоплею або капустою.

Коли в неділю або на якоесь свято вранці на покуті, біля образів, засвічували лампадку, в церкві дзвонили до вранішньої й батько, в білій полотняній сорочці, в начищених дьогтем чоботях і намащеним олією з лампадки чубом всідався біля столу; в цей урочистий час я почувався на десятому небі. Мені здавалося, що й ми живемо не гірше від людей, і в хаті у нас тепло й затишно. Батько діставав зі скрині Біблію й починав уголос читати. Батько в бога не вірив, до церкви не ходив, а Біблією захоплювався: вона була єдиною книжкою в нашій хаті.

У мого дядька Максима, який жив по-сусідськи з нами, був «Кобзар», якого він приніс із фронту, із самого Києва. На свята взимку, бувало, збиралися сусіди, жінки й чоловіки, в нашій хаті, а влітку – під хатою, всівшись рядком на призьбі, а дехто – й на траві, й наказували мені збігати до дядька за «Кобзарем». Я приносив стару поруділу книжку, обережно притискаючи до грудей, і потім неквапливо читав один за одним Тарасові вірші-пісні, які щемко зачіпали струни серцець моїх слухачів, викликали смуток, тяжкі зітхання, а часто – й сльози. Бо хоч це й було вже після революції, за нового життя, однак трудно ще селянинові дістався нужденний окраєць хліба, злидні були чорні, а праця на одноосібній ниві виснажлива.

Навіщо я згадую про це сьогодні? Адже нинішньому молодому читачеві це не цікаво або з інших книжок відомо та й діялося ще бозна коли. Проте це тільки юним здається, що було те занадто давно, а справді до нього – рукою подати, варто лише моїм ровесникам згадати своє дитинство. Ні, мабуть, таки варто хоч іноді згадувати, що зовсім ще недавно ми вилізли з глухих нетрів бідності, недоїдання, ошарпаності, хвороб і темряви.

Це було давно, наче вчора.

Микола МИКОЛАЄНКО,
письменник, журналіст

ЗАПАХИ СТЕПУ

Його життя – як його твори: спокійно, здається, тече воно, а в глибині вирує невтихаючими пристрастями, дає наснагу всім, хто причетний до нього.

Від батьків узяв Михайло Нечай любов до землі, до рук мозолястих, і запахи степу вчувались йому на Балтиці й на Тихоокеанському флоті, на фронтних дорогах, в університетських аудиторіях і в редакційних кабінетах.

Запахи степу вчуваємо й ми, читачі, зустрічаючись із героями його нарисів і новел, повістей і романів. Певне, все, що написав Михайло Потапович, – зв'язано з селом, з його людьми, з його проблемами. «Біля річки степової», «Вірність», «Діти землі», «Людина живе любов'ю», «Пора чарівних снів». «Небо душі твоєї» – всі ці книги й справді є художнім літописом трудного становлення колгоспного ладу, мужніння його творців, історія того, як росте високе й світле небо комуністичних ідеалів у думках радянських людей. Митцeve «я» злилося з людськими долями, з народом, з його боротьбою. Він – завжди серед своїх героїв, його серце радіє й болить разом з їхніми серцями.

Останнім часом Михайло Нечай написав нові твори – «Кров на камені» і «Східний бастіон».

Свіжість, романтична піднесеність, глибокий соціальний зміст – це риси оповідацького хисту письменника. В основі його книг – соціально й психологічно значущі конфлікти, взяті з життя.

Філософсько-естетична концепція творчості Михайла Нечая найбільш рельєфно, мабуть, проявляється на освоєнні естетичного ідеалу комуніста в романі «Людина живе любов'ю».

Як віщувала баба Лукія («Пора чарівних снів»), хлопчик Мишко, майбутній письменник, виріс неледачий, живе правдою, а предметом його інтересів є вся планета – оселя людства. При цьому він пам'ятає, що найдорожче на тій планеті – людина, хоча б той же Григорій Стрепет, один з найглибших,

найрельєфніших, найоригінальніших образів письменника. Його син Антон понесе батькову естафету далі. І разом з письменником він зробить для себе найбільше відкриття: «Кожна людина несе в собі цілий світ». І ще: «Боротьба за людське щастя – це і є найбільша радість на землі».

У цій боротьбі зичимо всіляких успіхів і нашому ювілярові, і героям його книг, яких стає все більше.

«Зоря», 1970-ті рр.

Віктор КОРЖ,
поет, редактор видавництва «Промінь»

ДОБРОТА

Известному украинскому прозаику Михаилу Нечай исполнилось 60 лет. Изданные им книги едва ли поместятся на книжной полке – более двенадцати объемных романов, повестей, сборников, очерков созданы писателем в годы напряженной творческой работы в украинской прозе. А героям, созданным творческим воображением писателя, и вовсе будет тесно в рабочем кабинете. Из жизни они, из самой ее гущи, из беспредельности украинской степи – настоящие, непридуманные, как и сама жизнь, многокрасочно и достоверно, неугомонным ключом бьющая в каждом эпизоде книг, давно полюбившихся читателям.

Неверно бытующее представление, что писатель знает о жизни все. Безусловно, такое впечатление остается после прочтения книги, если она правдива и высокоталантлива. Но знание к писателю приходит сложным, многотрудным путем личного жизненного опыта. Сначала писатель должен пережить множество судеб людей столь различных по характерам, что нужна огромная воля художника для правдивого обобщающего взгляда. Этой волей владеет Михаил Потапович Нечай. Она у него от самых источников, оттуда, где начинался пылкий взгляд художника, где формировался его эстетический идеал – из степных просторов, от самой колыбели великого хлеборобского рода.

«Что ни день – все сильнее манили меня родные степи. То неожиданно всплывет в памяти далекое летнее утро, бескрайность зеленых полей за селом, окутанных золотисто-синей дымкой, дрожащей и прозрачной, и я замру на мгновение, пораженный той красотой, и словно почувствую, как хмелею от степного ветра, настоянного на полыни, на цветах...

Мать. Хлеб. Родной край. Что есть дороже на свете? Спешу в мои степи...».

Он не может жить без них, без своей солнечной колыбели, наш сегодняшний юбилей. Оттуда явились в его духовный мир герои его первой книги очерков «Біля річки степової», которой в 1951 году состоялся дебют писателя. Справедливо мнение, что очерк – основа будущего многопланового художественного полотна, как бы жизнестойкое зерно его, из которого со временем произрастает многоколосое диво. Очерк – боевой жанр, разведка боем. Закономерности этого мобильного жанра писатель изучил, работая в редакциях сначала районной («Зірка»), а затем областной («Зоря») газет, здесь он отточил профессиональное перо документалиста.

Повесть «Діти землі», романы «Людина живе любов'ю», «Небо душі твоєї», несомненно, уходят корнями в тот материал современной жизни, который писатель накопил, путешествуя по дорогам степного края с журналистским блокнотом в руках.

Категорично утверждать, что Михаил Нечай есть лишь летописец «детей земли» – славных хлеборобов, не представляется возможным. Творческий багаж писателя сам перечеркивает подобный взгляд на его тематическое «амплуа». Ведь романы «Кров на камені», «Вірність» да и последний роман «Любов і пам'ять», которым писатель встретил свое шестидесятилетие, свидетельствуют о широте его тематического диапазона. Это произведения о героике Великой Отечественной войны, о мужестве тех же «детей земли», сменивших орудие труда на оружие святой мести фашистским извергам. Достоверность событий, суровая правда писателя, подтверждены всем гражданским достоинством автора, воинским опытом (он служил в годы войны на Тихоокеанском Краснознаменном флоте), видел и хорошо знал все, о чем пишет.

Мне пришлось быть редактором двух его книг: «Східний бастіон» и «Білі лебеді». Роман-хроника «Східний бастіон» определил новую творческую грань прозаика – умение воскрешать во всей полноте художественной правды исторические события лет, отдаленных от бурного течения дней нынешних, умение писать характеры исторических лиц, с именами которых связана героика рождения октябрьской эпохи – Бабушкина и Курнатовского – создателей Дальневосточной советской республики.

«Білі лебеді» – повесть эпистолярного характера (это 27 неотправленных писем юноши своей возлюбленной) – раскрывает сокровенные глубины мужания души молодого современника, отстаивает принципы активности, жизнедеятельности, возвышает идеалы нравственного совершенства человека в самом начале его жизненного пути.

Я думал иногда (читая рукописи, верстки): откуда писатель берет безошибочно точное умение создавать предельно четкие «микрообразы» (без которых, увы, нет неповторимого писательского почерка, его индивидуального стиля)? Когда-то спросил Михаила Потаповича об этом. «Да кто его знает?» – развел он руками. Деликатный, очень чуткий к вопросам таинства творчества, он даже как бы устыдился прямолинейного вопроса: «Вот отсюда... Он притронулся, словно прося прощения, к сердцу. Излишне было добиваться каких-либо подробностей, ведь творчество – это святая святых. Это – сердце!

В 1972 году мне посчастливилось быть с Михаилом Потаповичем в совместной поездке по Уралу – писателей Днепропетровщины тогда пригласили к себе наши русские побратимы из Свердловска, побывавшие на Приднепровье ранее. Помню Михаила Потаповича на Белоярской атомной электростанции. Мы, удивительно непохожие на самих себя, в белых халатах, «хирургических» шапочках стояли в зале, где находился реактор. Механическая рука открыла «преисподнюю», где свершалось таинство рождения титанической энергии века. Я взглянул на лицо Михаила Потаповича. Нет, не было на нем даже тени суеверного страха перед непознанным. В глазах – даже не любопытство, а восхищенное внимание. Вот так он, очевидно, смотрит и на работу своих земляков, металлургов, хлеборобов – глазами писателя, который знает свой долг: рассказать правду о труженике. Какое поле ни было бы перед ним – земное ли, магнитное...

Позже, выйдя из «сердца» электростанции, я спросил:
– Все понимаете, Михаил Потапович?

Он с укоризной взглянул на меня: «Далеко не все... Людей понимаю... Людей, которые властвуют над этой дьявольской силой... Да, видно, и ты, брат, не ее, а их хоть трохи понимаешь...».

Таков он, Михаил Потапович Нечай, наш юбиляр. Шестьдесят лет? Может быть... Некогда он издал книгу, озаглавленную «Слово про майстра», – о комбайнере, прославленном на колосистой ниве, И. Фандие. Сегодня я говорю о нем свое слово признательности Мастеру и читательской любви к нему. Будьте всегда молодым, наш добрый Мастер. Вы добры, но не библейской, абстрактной добротой, а добротой советского писателя.

«Днепр вечерний», 1979, 12 ноября

Валерій КОВТУНЕНКО,
актор Дніпропетровського театру імені Т. Г. Шевченка

ЗА ЗАКОНАМИ ДОБРА

«Сотвори свою долю» – так називається книга відомого українського прозаїка Михайла Нечая, яка нещодавно вийшла друком у видавництві «Радянський письменник». Сяйво добра випромінюють герої повістей «Сотвори свою долю» й «Олешко», які присвячують своє життя улюбленій справі – служінню народу, чи то вирощуючи хліб, чи то захищаючи землю під час війни. Таким є образ директора радгоспу – Петра Лубенка («Сотвори свою долю»). Нащадок хліборобів, син червоного командира, Петро Лубенко постає у повісті сином своєї землі, яка його зростила, яку він захищав і на якій ростить хліб. Ровесник Великого Жовтня, він народився під час запеклого бою червоних козаків із кайзерівцями та гайдамаками, у бронепоезді, що захищав завоювання революції. Людина нового світу, людина, якій випало пройти життям не вузькими стежинами, а відкритими, широкими трудовими й бойовими шляхами, роблячи на землі добро і даруючи людям радість.

Іде Петро Лубенко, директор радгоспу, повз збіжжя, оглядаючи радгоспне господарство, а уява відносить його у минуле – дитинство, юність, війна. Рамки дії розширюються, напливами виникає давно пережите і, здавалось, забуте, але те, що залишило у душі глибокий, незаростаючий слід. Тоді й розповідь іде у двох нашаруваннях – реальності сьогодення й реальності минулого. Цей прийом дав авторові твору можливість прослідкувати і проаналізувати в динаміці розвитку становлення характеру головного героя, інших людей. Ось дитинство Лубенка. Навколо квітує рідна земля. До неї припадав малий Петрик, і мріялось йому про те, як він виросте міцним і сам зможе обробляти землю, вирощувати хліб. Потім – школа, навчання у ФЗУ, робота токарем, вступ до індустріального технікуму. Не забарилося прийти до хлопця і перше кохання. Та уже звучала армійська сурма і кликала Петра до військової служби. Багато доріг пройшов Петро Лубенко. І гіркі дороги війни, і щасливі дороги трудових перемог. Але де б не був він, завжди вів

він свою долю за собою, а вірніше, йшли вони поруч. Своїм серцем, своїми трудовими руками створював свою долю Петро Лубенко – трудівник, воїн, комуніст – такою, аби вона була потрібна людям.

Відчуваєш, що авторові любий образ Петра Лубенка, Орисі, коханої Петра, його дочок і дружини Люби, яких він змальовує випукло, об'ємно і психологічно достовірно. У деяких моментах ми бачимо героя повісті в екстремальних ситуаціях, де повніше розкривається характер Петра Лубенка, його внутрішня боротьба із самим собою.

Прийом внутрішнього монологу, що його застосовує М. Нечай, дає читачеві змогу інтимніше відчувати внутрішній світ героя, а поєднання різних часів дії – у теперішньому й минулому – являє нам двомірність авторського письма, яке теж-таки витікає з реальності існування кожної людини. Адже у кожному з нас співіснують спомини й образи минулого, думки і прагнення у майбуття; такий стан душі кожної людини.

З великою теплотою і любов'ю пише Михайло Нечай про трудівників села, про землю, про хліб. Ці святі поняття стають дійовими особами його повістей; по тому, як герої Михайла Нечая ставляться до праці, до землі, до Вітчизни, ми й відчуваємо людську вагомість кожного із них. Жертвуючи своїм життям, Петро Лубенко рятує від пожежі хліб.

Рятує те, заради чого він прожив усе життя. І люди називають поле, де Петро перетнув собою шлях вогню, Лубенковим полем.

Усієї повісті в короткому відгукові, звичайно, не передаєш, але безперечно те, що читачам, які познайомляться з цим твором Михайла Нечая, відкриється цікавий світ наших радянських людей, світ краси і праці, що твориться за законами добра.

У центрі другої повісті «Олешко» – самотній характер комбайнера Лавріна Олешка. Автор піднімає у цьому творі цілий ряд морально-етичних проблем, які актуальні для нас сьогодні.

Знайти своє місце у житті, знайти себе як людину, розібратися у своїх друзях, почуттях, симпатіях та антипатіях – все це складні питання співіснування людей. Добро і зло, душевність і черствість, егоїзм, радість творення і споживацька філософія – ось ці антагоністичні поняття, які виключають одне одного. Всі ми боремося за всебічно розвинену людину комуністичного суспільства, людину, яка буде повністю звільнена від негативних душевних якостей, людину, що буде вільна у праці, творчості від пережитків минулого. За таку людину й автор повісті «Олешко» Михайло Нечай.

Лаврін Олешко поєднує у собі дві любові – любов до землі і до малювання. На землі колгоспній водить він комбайн, цю ж землю він хоче

змальовати. Любить трудитися Лаврін, на цілині побував, комбайн слухається його рук, картини малює справжні, подобаються людям. Та не розгледів Лаврін душі своєї коханої, а може, тому й не розгледів, що покохав пристрасно, як може кохати справжня людина. Михайло Нечай передає нам цю повість від першої особи, тим самим наближаючи до нас місце і час дії, у довірливій манері передає нам думки головного героя: «Олешко довго лежав мовчки, стежив, як скочуються зірки по серпневному небосхилу. Потім сказав роздумливо:

– Навіть зірки вмирають, яким суджено жити, може, й мільярди літ. А скільки віку людині дається? Крихітка, яку й виміряти нічим. В юності жде людина кохання, вимріює собі щасливе подружжя. А помилиться у виборі своєї пари – і все життя шкереберть. Бо любов, як хліб: коли він є – не завжди цінуєш, а коли нема – хоч помирай!..».

А далі Лаврін говорить: «Людина за своєю природою покликана жити для інших, інакше життя втрачає сенс» або «...те, що ти прийшов у цей світ – уже саме по собі неоціненне щастя. А в мене ж є діти, улюблена робота, є друзі. Справжні. Цим і живу. Частку себе лишу в дитячих душах, у добрій пам'яті людей – уже не дарма жив...».

Є чим виміряти своє життя Лаврінові Олешку. Добрі діла залишаються в пам'яті людській назавжди. Виставка полотен Лавріна вразила художників, спеціалістів – самотній талант, бо написані вони, змальовані з самого життя.

Активна життєва позиція героїв творів Михайла Нечая дає змогу бути їм на передньому краї трудового й суспільного життя, активно знаходити своє місце у процесі творення.

«Прапор юності»,
30 січня 1982 р.

Творчий настрій Михайла Нечая. 1960-ті рр.

Співробітники газети «Зоря» на відпочинку в Севастополі. Кінець 1960-х рр.

Річна прогулянка із колегами-«зорянцями». 1957 р.

«Зорянці». 1960–1970 рр.

На прогулянці. Парк ім. Чкалова (нині – Парк ім. Л. Глоби), м. Дніпропетровськ

Михайло Нечай
та Олесь Гончар
на одній з вулиць
Дніпропетровська.
1964 р.

Автографи для книголюбів
від Михайла Нечая

Засідання Спілки
письменників.
1960-ті роки.

З колегами. 1956 р.

Спільний виступ Олесь Гончара
та Михайла Нечая на зустрічі
зі студентами

